

Asia: VN/13339/2019

Vaarallisimpien väkivaltarikollisten vapauttamisen edellytykset

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Aluksi

Työryhmän mietintö on laadittu huolellisesti ja siinä on asianmukaisesti tunnistettu ne ongelmat, joita sisältyy erilaisiin väkivaltariskiarviointeihin eli tilanteisiin, joissa arvioidaan tuomitun alttiutta syyllistyä tulevaisuudessa vakaviin rikoksiin. Väkivaltariskiarvioiden hyväksyttävyyttä testataan niin perus- ja ihmisoikeuksien kuin rikosoikeuden keskeisperiaatteiden näkökulmasta. Lisäksi mietinnössä tukeudutaan kansainvälisvertaileviin argumentteihin, jotka osoittavat, että erilaisia riskiarvioita tehdään useissa maissa, vaikka niiden normatiiviseen perusteltavuuteen ja tosiasialliseen hyödyllisyyteen voidaan kohdistaa kriittisiä huomioita.

Yleisvaikutelmani on, että mietinnön perusteella olisi voinut tehdä radikaalejakin johtopäätöksiä väkivaltariskiarviointien perusteltavuudesta, mutta mietinnössä on (sinänsä ymmärrettävästi) tyydytty ehdottomaan nykyisen oikeustilan säilyttämistä vähäisin muutoksin. Käytännössä kysymys on pyrkimyksestä selkeyttää ja yhdenmukaistaa elinkautisvankien vapauttamiseen ja yhdistelmärangeistuksen tuomitsemiseen liittyviä riskiarviointeja ilman, että muutokset vaikuttaisivat jo voimassa olevien säännösten soveltamiskäytänteisiin.

Pidän ehdotettuja muutoksia perusteltuina. Lausunni noston kuitenkin esille joitakin yksittäisiä huomioita, jotka liittyvät ehdotettuihin lainsäädännöllisiin muutoksiin. Lisäksi kohdistan yleistä kritiikkiä väkivaltariskiarviointeja kohtaan.

Ehdonalainen vapauttaminen elinkautisesta vankeudesta (RL 2 c luvun 10 §:n 2 momentti)

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2019:89 on todettu, että suoritettujen elinkautisvankeuden täytäntöönpanon kesto on keskeinen tekijä, kun arvioidaan elinkautisvangin vapauttamista (kohta 9). Tätä taustaa vasten voidaan pitää jossakin määrin erikoisena, ettei ehdotetussa uudessa rikoslain 2 c luvun 10 §:n 2 momentissa lainkaan mainita jo kärsityn elinkautisen kestoa arvioinnissa huomioitavana seikkana.

Asia olisi helppo korjata sisällyttämällä ehdotetun seitsenkohtaisen luettelon alussa olevaan klausuuliin (ehdotettu ”Ehdonalaista vapauttamista harkittaessa on kiinnitettävä huomiota:”) maininta suoritettujen elinkautisen täytäntöönpanon kestosta. Muotoilu voisi olla esimerkiksi seuraava:

”Ehdonalaista vapauttamista harkittaessa on suoritettujen elinkautisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon keston lisäksi kiinnitettävä huomiota:”

Kyseinen lisäys korostaisi ja konkretisoisi, että ensisijaisesti kysymys on jo kärsityn elinkautisen kestosta suhteesta siihen tekoon tai niihin tekoihin, joista elinkautinen on tuomittu – ja jos elinkautista on (syyksiluettuhin tekoihin verrattuna) istuttu jo tarpeeksi, vasta sen jälkeen on perusteltua alkaa arvioida ehdonalaisten vapauttamisen muita edellytyksiä, kuten käyttäytymistä vankeuden aikana ja riskiä syyllistyä uuteen väkivaltarikokseen.

Kokonaisuudessaan ehdotettu uusi säännös voisi siis kuulua seuraavasti:

Ehdonalaista vapauttamista harkittaessa on suoritettujen elinkautisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon keston lisäksi kiinnitettävä huomiota:

- 1) elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun,
- 2) muihin rangaistuksiin, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu 10 a §:ssä tarkoitettuna vankilassaoloaikana,
- 3) tuomitun muuhun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen,
- 4) 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin seikkoihin,
- 5) vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen ja vankilaiskäyttöön muutenkin,
- 6) arvioon tuomitun riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen sekä
- 7) tuomitun mahdolliseen sitoutumiseen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.

Yhdistelmärangaistus (RL 2 c luvun 11 §:n 2 momentin 3 kohta)

Mietinnössä korostetaan, ettei tarkoitus ole muuttaa elinkautisvankien vapauttamista koskevaa vallitsevaa oikeuskäytäntöä. Yhdistelmärangaistuksen kohdalla voidaan kuitenkin kysyä, tuleeko tämä tavoite toteutumaan. Nyt voimassa olevan säädöksen (voimassa oleva rikoslain 2 c luvun 11 §:n 2 momentin 3 kohta) mukaan ”– – rikosentekijää on rikoksista ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisen selvityksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.” Keskeistä on, että säännöksen mukaan tekijää on pidettävä erittäin vaarallisena.

Ehdotetun muutoksen (ehdotettu rikoslain 2 c luvun 11 §:n 2 momentin 3 kohta) mukaan ”– – rikosentekijän riskiä syyllistyä uuteen 1 kohdassa mainittuun rikokseen on pidettävä korkeana rikoksista ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisen selvityksen perusteella.” Keskeistä on, että ehdotetun säännöksen mukaan tekijän riskiä syyllistyä uuteen rikokseen, on pidettävä korkeana.

Kuten mietinnössäkin todetaan, tekijän vaarallisuusmääritelmää (”tekijää on pidettävä erittäin vaarallisena”) on pidettävä merkityssisällöstään abstraktina ja epäselvänä. Niinpä voidaan läheteä siitä, että puhe tekijän korkeasta riskistä syyllistyä uuteen rikokseen on täsmällisempää ja konkreettisempää kuin puhe tekijän erityisestä vaarallisuudesta. Termikokonaisuudet ”erittäin vaarallinen” ja ”korkea riski” eivät kuitenkaan ole identtisiä. Tulkintani mukaan yhdistelmärangaistustilanteissa kriteeri ”korkea riski” voikin täytyä helpommin kuin kriteeri ”erittäin vaarallinen”. Tavallaan koko yhdistelmärangaistuksen määrittämisen logiikka perustuu siihen, että tekijällä on korkea uusimisriski. Täten voidaan ennakoida, että lain sanamuodon muutoksen seurauksena kynnys yhdistelmärangaistusten tuomitsemiselle alenee, vaikka mietinnön mukaan tämä ei ole ollut tavoitteena. Jos ennakointini pitää paikkansa, sillä voi olla muun muassa vähäisiä rangaistusten täytäntöönpanoon liittyviä kustannusvaikutuksia, joita mietinnössä ei ole huomioitu.

Fundamentaalin kritiikki

Mietinnössä todetuina tavoin kehitystendenssi on ollut se, että väkivaltariskiarvointien käyttöä rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä on lisätty. Samalla vaikuttaa siltä, ettei lainsäätäjät ole aikaisemmin pysähtynyt aidosti pohtimaan vaarallisuusarvointien hyväksyttävyyttä ja toimivuutta etenkin niissä tilanteissa, joissa arvioidaan tuomitun vapauttamisen edellytyksiä, kuten elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista.

Ennakoivat vapaudenriistot ovat ensinnäkin tekorikosoikeuden vastaisia. Niinpä vapauden rajoittaminen vaarallisuusarvioinnin perusteella on rikosoikeusjärjestelmämme keskeisperiaatteen valossa kyseenalaista. Toiseksi on tiedossa, että erilaiset psykologiset ja psykiatriset arvioinnit voivat olla toimivia väestötasolla. Sen sijaan yksilötasolla ennustetarkkuus ei ole rikosoikeudellisesti riittävää. Kolmanneksi mietinnössäkkin todetulla tavalla väkivaltariskiarvioinnille ei pidä antaa olennaista merkitystä, kun arvioidaan esimerkiksi elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista.

Jos arviointien tekeminen on tekorikosoikeuden vastaista, niiden tekeminen on aikaa vievää ja kallista, niiden ennustetarkkuus ei ole riittävä eikä niille lainsäätäjänkään mukaan pidä antaa ratkaisevaa merkitystä, on kysyttävä, miksi niitä ylipäätään tehdään. Lainsäädännössä sivutetaan myös se, että perus- ja ihmisoikeudet koskevat kaikkia ihmisiä (myös vankeja) ja niiden ensisijainen tarkoitus on suojella yksilöitä enemmistön mielivallalta. Erilaiset vaarallisuusarviot tarkoittavat käytännössä sitä, että tietyn vankiryhmän oikeudet uhrataan enemmistön turvallisuuden tai turvallisuuden tunteen vuoksi. Tämä voidaan sinänsä legitimiti oikeuttaa valtion velvollisuudella turvata ihmisten henki ja terveys, mutta tällöin pitäisi kyetä empiirisesti osoittamaan, että riskiarviointien avulla kyetään tosiasiallisesti vahvistamaan muiden ihmisten oikeuksia verrattuna tilanteessa, jossa riskiarviointeja ei tehdä. Riskiarviointien empiiristä perusteltavuutta olisikin syytä edelleen selvittää lisätutkimuksin. Jos tutkimustulokset eivät puolla riskiarviointien käyttöä, niistä pitäisi uskaltaa myös luopua. Korostan, että kritiikkini koskee nimenomaan niitä tilanteita, joissa väkivaltariskiarviointeja käytetään arvioitaessa sitä, onko tuomittu perusteltua vapauttaa vai pitää edelleen vangittuna.

Tatu Hyttinen

Rikosoikeuden apulaisprofessori, Turun yliopisto

Tatu Hyttinen
Turun yliopisto